

ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ СКЛАДОВОЇ ФАХІВЦІВ ІЗ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНСЬКИХ ВНЗ У 70-Х РР. ХХ СТ.

У статті, на основі аналізу науково-методично літератури та архівних джерел, розкрито у історико-педагогічному контексті підходи до практики формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в 1970-х рр. ХХ ст. на теренах радянської України. Увагу зосереджено на аналізі змін у змісті навчального процесу, що було відзеркалено, передусім, у навчальних планах із підготовки вчителів зі спеціальності № 2120 – «Загальнотехнічні дисципліни і фізика». Підкреслено, що нормативно-правове поле, яке дозволяло підготовку саме вчителів трудового навчання як основного, а не додаткового профілю, було створене лише у 1970 р. Це підтверджено архівними документами, які містили навчальні плани 70-х рр., розпорядження, інструкції та відповідні накази Міністерства освіти вищої освіти і середньої спеціальної освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів.

Ключові слова: фахівці із трудової підготовки, освітня складова педагога, навчальний процес, навчальні плани.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток освітньої системи України, Європейський вектор інтеграції передбачає використання в системі професійної освіти ідей, конструктивного досвіду та культурних традицій, накопичених у попередні століття. Конструктивний пошук шляхів модернізації педагогічної професійної освіти неможливий без адекватної історико-культурної рефлексії генези й основних тенденцій формування освітньої складової педагогічних кадрів.

Аналіз актуальних досліджень. Серед науковців, які присвятили свої дослідження вивченню специфіки розвитку системи освіти в історико-педагогічному контексті слід назвати: В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Гупана, В. Кравець, М. Левківського, В. Лугового, Л. Медвідь, М. Стельмаховича, О. Сухомлинську, О. Янкович та ін. Проте, поза увагою науковців залишилося питання теорії та практики формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки у ХХ - поч. ХХІ ст. З огляду на сказане обрана тема статті, без сумніву, становить собою науковий інтерес і є актуальною на сьогодні.

Мета статті – висвітлити специфіку формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки у ВНЗ у 70-х роках ХХ ст. на території України.

Виклад основного матеріалу. Нової хвилі у своєму розвитку в Радянській Україні набуло питання формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки на початку 70-х рр., що було пов'язано із викликами, які поставило суспільство перед системою освіти. Затвердження постанови колегії Міністерства освіти УРСР від 15 жовтня 1969 року «Про затвердження заходів по дальшому поліпшенню роботи по професійній орієнтації та трудовому вихованню учнів у загальноосвітніх

школах УРСР» [4, 12–23] призвело до оновлення змісту, удосконалення форм і методів роботи з педагогами в педучилищах, педвузах і в системі післядипломної освіти.

Учителів трудового навчання в школах не вистачало, а тому в руслі вирішення цієї проблеми Міністерство вищої освіти і середньої спеціальної освіти СРСР постановляло: «передбачити в річних і перспективних планах прийом студентів на денні, вечірні і заочні педагогічні навчальні заклади у відповідності до потреби шкіл у вчителів ... на 1966–1970 рр.», «забезпечити у відповідності до потреби підготовку вчителів праці і виробничого навчання в педагогічних, технічних і сільськогосподарських вузах країни» [6, арк. 232, 234].

Ще одним кроком було звернення Міністерства освіти УСРС за дозволом до Міністерства освіти СРСР щодо відкриття в Дрогобицькому, Криворізькому, Славянському, Херсонському і Чернігівському педінститутах підготовки вчителів зі спеціальності № 2120 – «Загальнотехнічні дисципліни і фізика». В архівних документах відмічалось, що: у зазначених вишах велася підготовка вчителів зі спеціальності 2105 «Фізика і загальнотехнічні дисципліни»; є досвід підготовки вчителів трудового навчання; зберігалася матеріальна база і частково – кваліфіковані педагогічні кадри [7, арк. 20]. Дане питання було розглянуто й вирішено позитивно. З 1970 року вводиться новий навчальний план зі спеціальності 2120 «Загальнотехнічні дисципліни і праця з додатковою спеціалізацією» Серед дисциплін, наприклад, були такі як-от: «Основи взаємозамінності і технічні вимірювання», «Основи технічної етики і художнього конструювання», «Електротехніка з основами промислової електроніки» (146 год.), «Радіотехніка» (140 год.) [7, арк. 100].

Розширення бази підготовки та кількісного набору на дану спеціальність було зумовлено також і об'єктивними статистичними даними. У документах того періоду відмічалось, що у школах Української РСР працює близько 22 тис. учителів трудового навчання, з яких вищу й незакінчену середню освіту мають 7,4 %, середню спеціальну освіту – 40,4 %. Станом на 1969 рік навчання фахівців із трудової підготовки здійснюють у:

- 9 педучилищах зі спеціальності № 2006 «Викладання праці в 5–8 класах середньої загальноосвітньої школи» з щорічним прийомом 510 чол.,
- в Одеському педагогічному інституті на художньо-графічному факультеті зі спеціальності № 2109 – «Малювання і креслення» (з додатковою спеціальністю – праця) з щорічним прийомом 50 чол.,
- у 7 педінститутах зі спеціальності 2105 «Фізика (з додатковою спеціалізацією електротехніка)» з щорічним прийомом 375 чол.
- у 6 педінститутах зі спеціальності «Біологія, хімія, основи с/г виробництва»,

- у 5 педінститутах зі спеціальності 2105 «Фізика і загальнотехнічні дисципліни»,

- при 7 педучилищах систематично працюють трьохмісячні курси підвищення кваліфікації, що охоплюють щорічно близько 200 учителів трудового навчання [7, арк. 32–33].

Аналіз зведених звітів по 32 педагогічним інститутам за 1969–70, 1970–71, 1971–72 н.р. показав, що на перших курсах стаціонару фізико-математичних факультетів навчалося майбутніх педагогів за спеціальністю шифр 2105 «фізика, електротехніка» 393 чол./ 381 чол./ 411 чол., шифр 2120 «загальнотехнічні дисципліни і фізика» 328 чол./ 410 чол./ 409 чол.; на художньо-графічному факультеті шифр 2109 «креслення і малювання» 50 чол./ 52 чол./ 50 чол. Усього студентів навчалось у 1971–72 н.р. за спеціальністю «фізика, електротехніка» 1897 чол., «загальнотехнічні дисципліни і фізика» 1081 чол., «креслення і малювання» 194 чол. Серед ВНЗ, що здійснювали на заочній формі навчання підготовку спеціальності «креслення і малювання» слід назвати Одеський педінститут, спеціальності «загальнотехнічні дисципліни, фізика» – Дрогобицький, Криворізький, Слов'янський, Херсонський, Чернігівський педінститути [9, арк. 42, 73], [10, арк. 12, 33], [11, арк. 1, 3–9]. У 1972–73 н.р. за спеціальністю «загальнотехнічні дисципліни і фізика» навчалося 1586 чол. у Бердянському, Дрогобицькому, Київському, Криворізькому, Слов'янському, Тернопільському, Херсонському і Чернігівському педінститутах, «біологія, основи сільськогосподарського виробництва» – 127 чол. в Уманському, Херсонському педінститутах, «креслення і малювання» – 190 чол. в Одеському педінституті [12, арк. 1, 3–8].

Міністерство освіти УРСР прорахувало додаткову потребу у вчителях трудового навчання для шкіл на 1970-1980 рр. (див. таблицю 1) та встановило, що для вирішення цього питання необхідно встановити план прийому у вузи на спеціальності з підготовки фахівців із трудової підготовки з 1969 року по 500 чол., і в педучилища з 1970 року по 900 чол. [7, арк. 34].

Таблиця 1

Додаткова потреба у вчителях трудового навчання для шкіл (розрахунки Міністерства освіти УРСР на 1970-1980 рр.)

Роки	Додаткова потреба - всього
1970	670
1971	430
1972	440
1973	820
1974	1260
1975	1260
1976	1260
1977	1260
1978	1260

1979	1260
1980	1260
Примітка. Для задоволення додаткової потреби необхідно установити план прийому у:	
- вищі навчальні заклади з 1969 р. – 500 чол.,	
- середні спец. учбові заклади з 1970 р. – 900 чол.	

Джерело: [7, арк. 34].

Таким чином, затвердження МВССОО СРСР 25 лютого 1972 року спеціальності № 2120 – «Загальнотехнічні дисципліни і праця» № 42 ТП/З призвело до того, що поступово почалися по Україні відкриватися при педінститутах загальнотехнічні факультети. Введено було новий «навчальний план із спеціалізацією за напрямом 2-технічне креслення і конструювання) вводиться для студентів перших курсів спеціальності «Загальнотехнічні дисципліни і праця» з 1972/1973 навчального року. Для студентів другого та третього курсів на 1972–1973 навчальний рік вводяться перехідні навчальні плани» [8, арк. 35]. Ці зміни звичайно вимагали від викладачів нових орієнтирів у формуванні освітньої складової фахівців із трудової підготовки, зокрема у викладанні таких нових дисциплін професійно-орієнтованого циклу, як-от: «Теоретична механіка», «Нарисна геометрія і креслення», «Практикум в навчальних майстернях», «Основи взаємозамінності і технічні вимірювання», «Методика викладання трудового навчання», «Методика викладання креслення», «Загальна електротехніка», «Машинознавство: опір матеріалів», «Машинознавство: теорія механізмів і машин», «Машинознавство: гідравліка і гідравлічні машини» та ін. [8, арк. 36–37].

Статистичні дані засвідчують, що поступово питання забезпечення фахівцями з трудової підготовки вирішувалося. Так, у РСРС у 1975 році вчителів праці працювало 116,6 тис. чол. (100 %), а у 1980 – 124,8 тис. чол. (100 %). Серед них у 1975 р. мали вищу освіту 13 %, середню спеціальну – 34 %, не мали спеціальної освіти 53 %. Тому держава націлювала вчителів на отримання вищої освіти, з метою нарощення якісного складу педагогічних кадрів. Станом на 1977 р. у системі освіти вже працювало із вищою освітою 16,6 %, із середньо-спеціальною – 37,5 % [3, 4]; 1979 р. – 22,4 % і 59,4 % відповідно [5, 8]; у 1980 р. 39,3 % і 43,9 %, не мали спеціальної освіти – 16,8 %. Проблема вирішувалася поступово. Так, була введена атестація, що слугувало стимулом для підвищення професійного рівня та отримання вчителями вищої освіти на заочних відділеннях педінститутів та спеціальної в педучилищах. Було передбачено графіком, що всі учителі трудового навчання пройдуть атестацію до 1980 року [5, 9].

У листопаді 1976 року у прийнятій постанові «Про заходи з подальшого покращення трудового навчання, виховання та профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл» мова йшла про те, що своєї актуальності та

своєчасності набувають питання трудового виховання молоді, її профорієнтації та розвитку педагогічної культури вчителів. Зокрема головна орієнтація підготовки до реалізації цих реформ була націлена на фахівців із трудової підготовки, особливо на майстрів виробничого навчання міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, яких катастрофічно не вистачало. Так, академік АПН СРСР, доктор педагогічних наук, професор С. Батишев зауважував, що у справі покращення профорієнтаційної роботи із шкільною молоддю необхідно: ввести в навчальні плани педінститутів спеціальний курс із професійної орієнтації; переглянути програми загальних курсів (педагогіки, психології, шкільної гігієни, а також соціально-економічних дисциплін) в аспекті підготовки вчителів до профорієнтаційної роботи, звернувши особливу увагу на питання трудових відносин, трудового права, підготовки молоді до вибору життєвого (професійного) шляху відповідно до потреб суспільства; видати необхідні доповнення до існуючих частих методик викладання в усіх класах середньої школи; організувати спеціальний курс лекцій і семінарів у інститутах підвищення кваліфікації вчителів для здійснення допомоги з профорієнтації; передбачити розробку курсу методики складання професіограм, принципів і методів профорієнтації в школі [1, 8].

На загальнотехнічних та індустріально-педагогічних факультетах організація навчально-виховного процесу вибудовувалася відповідно до навчальних планів зі спеціальності № 2120, затверджених міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР 1977 року. Специфіка нових планів та особливості щодо орієнтирів формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки полягала у включенні дисциплін направлених на підготовку майбутніх учителів до здійснення профорієнтаційної роботи з школярами, а також у збільшенні годин на вивчення психолого-педагогічного циклу. Діючий план, як відмічав Є. Белозерцев, забезпечує успішну реалізацію основних принципів роботи педагогічного вишу: діалектична єдність суспільно-політичного, психолого-педагогічного і спеціальної освіти [2, 58]. Також здійснювалася робота і з покращення якості навчання фахівців із трудової підготовки в розрізі їх майбутньої роботи в сільських школах, зокрема було введено такі спецкурси чи факультативи: «Трактори та автомобілі», «Основи агрономії», «Сільськогосподарські машини» тощо. Під час практики обов'язково кожен студент мав скласти кваліфікаційний іспит та отримати права тракториста-машиніста. Така сама вимога була й у педагогічних училищах.

У 1977 році в УРСР підготовка вчителів трудового навчання здійснювалася 9 педагогічними інститутами (спеціальність № 2120 «Загальнотехнічні дисципліни і праця») і 11 педучилищами (№ 2008 «Викладання праці та креслення в IV-VIII класах загальноосвітньої школи»).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Репрезентовані факти дають підстави стверджувати, що специфіка 70-х років

полягала в тому, що поступово вчителів трудового навчання стали готувати до технічної, обслуговуючої та сільськогосподарської праці на загальнотехнічних та індустріально-педагогічних факультетах педагогічних інститутів, а не як у 60-х на природних факультетах. Особливість формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в досліджуваній період полягала у здійсненні акцентів не лише на практичну підготовку до навчання школярів у навчальних майстернях, а й на розширення знань із психології, педагогіки, профорієнтації, методики. Подальших досліджень потребує теорія та практика формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки на етапі в період реформаций і реорганізацій у 80–90-х рр. ХХ ст. на теренах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батишев С. Я. Профорієнтація учасників – важливіша соціальна проблема / С. Я. Батишев // Школа и производство. – 1977. – № 7. – С. 7–11.
2. Белозерцев Е. П. Состояние и перспективы учителей общетехнических дисциплин / Е. П. Белозерцев // Школа и производство. – 1981. – № 4. – С. 58–60.
3. Дубейко Д. С. Больше внимания педагогическим кадрам трудового обучения / Д. С. Дубейко // Школа и производство. – 1969. – № 3. – С. 3–4.
4. Постанова колегії Міністерства освіти УРСР від 15 жовтня 1969 року «Про затвердження заходів по дальшому поліпшенню роботи по професійній орієнтації та трудовому вихованню учнів у загальноосвітніх школах УРСР» // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1970. – № 1. – С. 12–23.
5. Ревенко Г. П. Повышать профессиональный уровень учителей труда / Г. П. Ревенко // Школа и производство. – 1979. – № 8. – С. 8–11.
6. Центральний державний архів вищих органів України та управління України, м. Київ. Ф. 166 Документи міжвідомчих установ, оп. 15 Спр. 3085. Накази Міністерства вищої освіти і середньої спеціальної освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. 9 січня 1961 року – 27 листопада 1961 року. – 259 арк.
7. Центральний державний архів вищих органів України та управління України, м. Київ. Ф. 166 Документи міжвідомчих установ, оп. 15. Спр. 6964. Листування управління з міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів республіки. 27 січня 1969 – 30 грудня 1969 року. – 100 арк.
8. Центральний державний архів вищих органів України та управління України, м. Київ. Ф. 166 Документи міжвідомчих установ, оп. 15. Спр. 6977. Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту за 1968-1969 н/рік. – 158 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166. Міністерство народної освіти України, 1917 – 1988 рр., оп. 15, спр. 7438. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педагогічних вузах республіки 4 січня 1970 року – 17 серпня 1970 року. – 145 арк.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166. Міністерство народної освіти України, 1917 – 1988 рр., оп. 15, спр. 8059. Зведений статистичний звіт педагогічних інститутів на початок 1970-1971 навчального року. Форма № 3-НК. – 50 арк.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166. Міністерство народної освіти України, 1917 – 1988 рр., оп. 15, спр. 8470. Зведений статистичний звіт педагогічних інститутів на початок 1971-1972 навчального року. Форма № 3-НК. – 43 арк.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ, Ф. 166. Міністерство народної освіти України, 1917 – 1988 рр., оп. 15, спр. 8609. Зведені статистичні звіти педагогічних інститутів на початок 1972-1973 н/року. Форма № 3-НК. – 39 арк.

РЕЗЮМЕ

Кузьменко Ю. В. Формирование образовательной составляющей специалистов по трудовой подготовки в украинских вузах в 70-х гг. XX ст.

В статье, на основе анализа научно-методической литературы и архивных источников, раскрыты в историко-педагогическом контексте подходы к практике формирования образовательной составляющей специалистов по трудовой подготовки в 1970-х гг. XX ст. на территории советской Украины. Внимание сосредоточено на анализе изменений в содержании учебного процесса, которые были отражены в первую очередь в учебных планах по подготовке учителей по специальности № 2120 - «Общетеchnические дисциплины и физика». Подготовка учителей трудового обучения как основного, а не дополнительного профиля началась только с 1970 г. Это подтверждено архивными документами, которые содержали учебные планы 70-х гг., распоряжения, инструкции и соответствующие приказы Министерства образования высшего образования и среднего специального образования СССР по вопросам работы педагогических вузов.

Ключевые слова: специалисты по трудовой подготовки, образовательная составляющая педагога, учебный процесс, учебные планы.

РЕЗЮМЕ

Kuzmenko Iu. Forming of educational component of labor training specialists at Ukrainian higher educational establishments in the 70-s of the XX century.

The article on the basis of analysis of research and methodological literature and archival sources reveals approaches to practice of forming educational component of the labor training specialists in the 1970-s of the XX century in historical and pedagogical context at pedagogical colleges and pedagogical institutes in the limits of Soviet Ukraine. The attention was concentrated on the analysis of changes in the content of teaching process that was reflected first of all in teaching plans on training of teachers of specialty № 2120 “General technical disciplines and physics”. It was underlined that normative-legal field which permitted the process of training namely teachers of manual work as the main but not additional profile, was created only in 1970. This fact is confirmed by archival documents that contained teaching plans of the 70-s of the XX century, orders, instructions and proper decrees of Ministry of education, of higher education and secondary special education of the USSR on the questions of work of pedagogical higher educational establishments. Also there is given statistical facts on the question of guaranteeing by specialists of labor training schools of Ukrainian republic, school testified to their need in such specialists to the end of the 80-s of the XX century. That’s why State orientations in the researched period were to grow the rates of training of manual work teachers in the system of professional education of the pedagogical staff. The second priority of solution of the lack of labor training specialists was a way of coordination of efforts of State establishments in the channel of creation of proper demands concerning focusing on getting higher pedagogical staff. In particular in 1975 it was implemented attestation of pedagogical workers that served stimulus for perfection of professional level and getting by teachers higher education on instruction by correspondence at the departments of pedagogical institutes and special training at pedagogical colleges.

It is determined that specificity of 70-s of the XX century was in the fact that step-by-step specialists of labor training were taught to work in the fields of technical, service and agricultural work at general technical, industrial and pedagogical faculties of the

pedagogical institutes but not as it was in the 60-s of the XX century at natural historical faculties as additional second profile. Peculiarity of the second half of the XX century on manual work teachers' training was in implementation in teaching plans of the pedagogical institutes of the special course on professional orientation in the context of training teachers to professional-orientational work with pupils.

Key words: *specialists of labor training, educational component of a pedagogue, teaching process, teaching plans.*

УДК 37(09)(477)«192/198»

О. В. Похілько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ Ю. П. СТУПАКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ 20–70-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується життя і творчість Юрія Петровича Ступака, розглядаються провідні чинники формування його особистості та педагогічного світогляду на тлі розвитку української освіти 20–70-х років минулого століття, виокремлюються основні етапи творчої діяльності педагога, мистецтвознавця, краєзнавця, фольклориста.

Ключові слова: *Юрій Петрович Ступак, творча спадщина, історія педагогіки, фольклор, багатовекторність, дитяча література, методика, народна педагогіка.*

Постановка проблеми. Однією з пріоритетних стратегій оновлення всієї системи сучасної освіти стає її гуманізація, у центрі якої знаходиться особистість. Для вирішення завдань гуманізації загальної освіти, виховання розвиненої, інтелектуальної молоді, стимулювання її гармонійного, самодостатнього розвитку важливого значення набувають наукові пошуки українських дослідників у персоналістичному напрямі, який помітно активізувався на сучасному етапі.

Вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а відтак сприяє його новому прочитанню.

Українська педагогічна думка належно оцінила творчу спадщину діячів освіти О. Барвінського, Г. Ващенка, А. Волошина, С. Гогоцького, В. Євтушевського, А. Крушельницького, І. Огієнка, О. Павловича, О. Партицького та ін. Протягом останнього часу з'явилося чимало досліджень, присвячених діяльності українських педагогів-науковців ХХ століття: К. Василенка, М. Грищенко, С. Литвинова, В. Смаля, І. Ткаченка, Д. Тхоржевського (праці О. Жирова, А. Тимченко, Г. Лесик, О. Адаменко, А. Іванка, Я. Бобилевої). Водночас педагогічний доробок багатьох регіональних діячів, які невтомно та плідно працювали на освітянській ниві та чиї думки й ідеї активно реалізуються в наш час, досі залишається маловідомим. За останні десятиріччя з'явилася низка серйозних досліджень, які ґрунтуються на вивченні досвіду минулого. Звернення до історії української педагогічної науки є і традиційним, й інноваційним, бо